

FILOSOFIE

(philein=milovat, sophia=moudrost)

Věda, která zkoumá neempirické otázky. Klade otázky po základu, smyslu, podstatě, porozumění a osvojení světa jako celku, a místa člověka a ducha v něm. Usiluje o vidění světa v souvislostech.

Základní disciplíny :

Ontologie, gnozeologie, logika, etika, estetika, filosofická antropologie.

Základní pojmy a problémy :

Jsoucnost, bytí, existence, jev, obecné, zvláštní, transcendentní, celek, substance, akcidens, kvalita, kvantita, materialismus, idealismus, objektivní, subjektivní, trvání, prostor, čas, poznání, zkušenost, svoboda, pravda...

Skepticismus, empirismus, racionalismus, senzualismus, agnosticismus.

HISTORIE EVROPSKÉ FILOSOFIE

ANTIKA

Antická řecká filosofie tvoří nejdůležitější součást (západní) antické filosofie. Rozvíjela se zhruba v období od 6. stol. př. n. l. do konce starověku. Starořeční filosofové se považují za zakladatele západního vědeckého myšlení a mají pro filosofii dodnes zásadní význam, neboť otevřeli hlavní filosofické otázky a vypracovali základy filosofické metody. Už ve starověku se z filosofie vydělila astronomie, matematika a geometrie a filosofové položili základy většiny dalších věd.

Řecká filosofie vzniká jako způsob racionálního uvažování a argumentování o otázkách o původu světa, o dobru a zlu, o postavení člověka, o povaze společnosti a podobně, na něž předtím odpovídal mýtus. Když se v 1. polovině 1. tisíciletí př. n. l. začal rozvíjet dálkový obchod ve východním Středomoří a obchodníci se začali usazovat v přístavních městech mimo svůj domov, vznikly v těchto městech a osadách kulturně i jazykově smíšené společnosti. Lidé, kteří tu společně žili, byli vychováni v různých náboženstvích a kulturách a nesdíleli tedy tytéž tradice, jež ve starších, kulturně a nábožensky homogenních společnostech všechny spojovaly. Když na sebe narážely různé mýtické tradice, začaly se navzájem zpochybňovat: tak přistěhovalci v řeckých městech pochybovali o výkladu světa, jak jej podávaly Homérový a Hésiodovy básně, a naopak domácí Řekové odmítali jejich mýtické tradice.

Filosofie vznikla nejprve v okrajových oblastech řecké kultury, v Iónii (tj. na západním pobřeží dnešního Turecka), na Sicílii a v jižní Itálii, kde k těmto střetům docházelo, a to jako způsob hledání „moudrosti“ čili pravdivého poznání skutečnosti a člověka, který by se neopíral o tradované autority, nýbrž pouze o rozumovou úvahu a argumenty. Ještě počátkem 6. stol. př. n. l. se athénský vládce Peisistratos snažil Homérovu autoritu obnovit, neměl však úspěch. Proti tomu totiž už stála začínající filosofie a jeden z prvních, Hérakleitos, výslovně odmítá Homéra i Hésioda, který podle něho „nezná ani den a noc“. Naopak je „každému člověku dáno, aby dovedl poznat sám sebe a být rozumný.“^[2] Přesně to je první program řecké filosofie.

Předsókratovská filosofie (předsókratici)

6. až 5. stol. př. n. l. Zabývá hlavně otázkami po původu světa, hledání pralátky a možnostech pravdivého poznání. Hlavní střediska byla na východě v Iónii, na egejských ostrovech a na Sicílii.

- Milétská škola – Thalés z Milétu, Anaximandros, Anaximénés
- Pýthagorejská škola – Pýthagorás a jeho žáci, Alkmaión
- Elejská škola – Xenofanés, Parmenidés, Zénón z Eleje
- Hérakleitos z Efesu
- Pluralisté – Anaxagorás, Empedoklés
- Atomisté – Leukippos, Démokritos

Klasické období athénské filosofie

5. až 4. stol. př. n. l. – kdy se pozornost soustřeďuje na člověka a lidskou společnost, na podmínky dobrého života a začíná i soustavné studium přírody. Zdaleka nejdůležitějším střediskem jsou Athény a z jejich myšlenkového odkazu pak žijí i další období.

- Sókratés - 469 - 399 př. n. l.
- Platón - 427 - 347 př. n. l.
- Aristotelés - 384 - 322 př. n. l.
- Sofisté – Prótagorás z Abdér, Gorgiás z Leontín
- Kynismus - Antisthenés, Díogenés ze Sinópe

3. stol. př. n. l. až 2. stol. n. l.), které se obrací především k otázkám etiky či praktické filosofie a v němž pokračuje rozvoj jednotlivých věd. Středisko se posouvá do Alexandrie a později do Říma.

PLATÓN

Platón byl řecký filosof, pedagog a matematik. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších a nejvlivnějších myslitelů vůbec. Platón založil athénskou Akademii, jež pak byla vzorem evropským univerzitám a vědeckým institucím. Své spisy psal většinou formou rozprav mezi svým učitelem Sókratem a dalšími osobami, kterým Sókratés svými otázkami pomáhá vyvrátit jejich předsudečné a nezralé názory a dospět k lepšími poznání.

Platón spolu se Sókratem obrátili pozornost filosofů od úvah o povaze a původu světa k otázkám člověka a lidské společnosti. Ústředními tématy pro ně jsou:

- rozdíl mezi pravým poznáním a pouhým míněním;
- ctnost a možnost výchovy ke ctnosti;
- spravedlivé a přitom trvalé uspořádání obce;
- dobro jako konečný cíl člověka i obce.

ARISTOTELÉS ZE STAGEIRY

byl filosof vrcholného období řecké filosofie, nejvýznamnější žák Platónův a vychovatel Alexandra Makedonského. Jeho rozsáhlé encyklopedické dílo položilo základy mnoha věd. Narodil se 384 př. n. l. v osadě Stageira na poloostrově Chalkidické v dnešní řecké Makedonii, asi 80 km východně od Soluně - Thessaloniki (proto se někdy nazývá *Stagirita*), zemřel v roce 322 př. n. l. v Chalkidě, asi 60 km SV od Athén.

Na rozdíl od svého učitele Platóna, který se věnoval převážně otázkám člověka a společnosti, snažil se Aristotelés obsáhnout a uspořádat i všechno předmětné vědění své doby a výsledky vlastních pozorování Země, oblohy, přírody, jazyka, společnosti, politiky a umění. Zpočátku sice psal také dialogy jako jeho učitel, z těch se však zachovaly jen zlomky, kdežto téměř celé Aristotelovo dílo má podobu soustavných pojednání, traktátů. Zatímco Platónův učitel Sókratés se svými partnery diskutoval a hleděl dosáhnout jejich souhlasu, Aristotelovy spisy už obsahují přesnou a závaznou argumentaci, jak ji má svým žákům přednášet učitel.

Platón v Sedmém listě výslovně říká, že žádnou svoji nauku nikdy nenapsal a nenapíše, protože vychází z vlastního přemýšlení a vyžaduje vnitřní úsilí a konfrontaci různých názorů, z níž teprve jako třením dřev o sebe „vyšlehne oheň poznání a rozumu“. V Aristotelově myšlení hraje naproti tomu mnohem větší roli věcná zkušenost, která je všem společná a o níž se tedy lze přesvědčit. Úkolem filosofa je spíš myšlenky a zkušenosti přesně zachytit, dobře uspořádat a o všem správně myslet i argumentovat.

Základem aristotelského třídění věcí je představa nadřazeného rodu (řecky *genos*, latinsky *genus*), jehož jednotlivé druhy (*eidōs*, *species*) se navzájem liší „specifickou“ čili druhovou diferencí. Definice tak spočívá v určení (společného) rodu a tohoto rozdílu vůči ostatním druhům v něm. Jednotlivé předměty se tak dají uspořádat do „stromu“ nadřazených a podřazených kategorií, na čemž spočívá tzv. binomická nomenklatura v botanice, zoologii.

V „první filosofii“ čili metafyzice, která pojednává o jsoucnech a bytí, se Aristotelés snaží překonat Parmenidovo ostré rozlišení „jsoucío“ a „nejsoucío“, které v důsledku vylučovalo každý vznik, změnu a zánik. Používá k tomu rozlišení mezi možností (*dynamis*, *potentia*) a uskutečněním (*energeia*, *actus*): vznikající věc už musela být možná, a tedy přechází z možnosti k uskutečnění. Každá změna ovšem musí mít svoji *příčinu*.

Aristotelés rozlišuje příčinu

1. látkovou (*hyletiké*, *materialis*), tj. materiál či látku,
2. tvarovou (*eidetiké*, *formalis*), tj. představu či tvar,
3. účinnou (*hothen hé arché*, *efficiens*), tj. toho, kdo ji působí, a
4. účelovou (*hú heneka*, *finalis*).

Tak když se staví dům, musel se o to „přičinit“ jak stavební materiál, tak představa domu, stavitel a konečně účel: někdo chce bydlet. Pokud by některá z nich chyběla, nemohlo by se stavět.

Na tomto příkladě je vidět, že Aristotelova představa o jsoucím se od novověké filosofie a vědy liší především v tom, že typické, vzorové jsoucno je u něho živá bytost, nikoli rozlehlá věc (Descartes) nebo hmotný objekt. Jsoucno se může pohybovat a měnit, a to zejména za nějakým cílem, který patří k jeho přirozenosti (entelechie). Aristotelova filosofie je tedy teleologická. Za druhé je Aristotelovi cizí představa aktuálního nekonečna. Proto ani řetězec příčin nemůže být nekonečný, nýbrž musí skončit u první nutné příčiny, „prvního nehybného hybatele“, jehož pak křesťanská teologie ztotožnila s Bohem.

Pravidlům správného myšlení, usuzování a argumentace je věnována řada spisů, tradičně označovaných jako Organon čili nástroj, rozumí se právě myšlení. Jednotlivá tvrzení spojujeme v soudy, z předpokladů (premis) vyvozujeme závěry. Základní formou soudu je sylogismus: ze dvou tvrzení se společným členem plyne třetí. Obě výchozí tvrzení mohou být buď obecná (každý, všichni) nebo jednotlivá (je, existuje), a kromě toho mohou být také záporná (žádný a jen některý); podle toho pak některé závěry platí a jiné ne. Formalizováním aristotelské logiky vznikla predikátová logika včetně kvantifikátorů. Aristotelova „analytika“ či logika jakožto nauka o pravidlech myšlení a řeči také z jazyka a z jeho forem vychází: podstata, případek (akcidens), atribut a podobně jsou zároveň kategorie myšlení i jazyka.

Latinská filosofie

(1. stol. stol. př. n. l. až 5. stol. n. l.), jež se věnuje hlavně otázkám práva, spravedlnosti a dobré vlády, postupně přechází od řečtiny k latině, a v němž se také začínají prosazovat východní vlivy a zejména křesťanství.

Mezi hlavní myšlenkové proudy a postavy té doby patří:

- Stoicismus – Zénon z Kitia, Seneca, Epiklétoš, Marcus Aurelius
- Epikureismus – Epikúros, Titus Lucretius Carus, Quintus Horatius Flaccus
- Skepticismus - Pyrrhón z Eleje
- Eklekticismus – Marcus Tullius Cicero, Filón Alexandrijský
- Novoplatónismus – Plótínos, Iamblichos, Proklos, Boëthius.

STŘEDOVĚKÁ FILOSOFIE

Patristika a scholastika

Ze spojení židovského, křesťanského a antického duchovního světa vzniká koncem starověku křesťanská teologie a patristická literatura, na niž později naváže i středověká filosofie.

Patristika (z řeckého πατήρ, otec) je studium křesťanské literatury a myšlení v období od 1. do 7.století. Je to doba církevních otců. Na rozdíl od patrologie, teologické disciplíny, jež se zabývá jen teologicky významnou literaturou, studuje patristika všechny dokumenty tohoto období. Křesťanství, které se zpočátku vůči filosofii stavělo odmítavě, se v této době šířilo do celého Středomoří a střetávalo se zde s vyspělou řeckou a latinskou kulturou i myšlením. Velmi brzy cítilo potřebu vyrovnávat se s ní nejprve polemicky (apologeté), později i v jisté součinnosti. Základem je obhajoba křesťanství proti pohanům, ale i proti gnosi, či judaismu. Řecká a latinská filosofie mu pak poskytovala i pojmy, v nichž se v průběhu této doby formulovalo a zpřesňovalo křesťanské učení čili dogmatika. Po pádu západní římské říše se pak křesťanská literatura stala hlavním dědicem a nositelem antického dědictví. Nejvýznamnějším představitelem byl Sv. Augustin.

Scholastika je pak obdobím středověké školské filosofie, která se vyučovala na univerzitách. Základem je učení Tomáše Akvinského (vychází z Aristotelovy filosofie), které je dále rozvíjeno dalšími učiteli (Bacon, Scotus, Occam, Eckart). Významným rysem byl vznik dlouhodobého sporu mezi představiteli nominalismu a realismu.

FILOSOFIE RENESANCE A HUMANISMU

Renesanční filosofie se rozvíjela v období od poloviny 15. století do konce 16. století. Vyznačuje se těmito znaky:

- oživení zájmu o antickou filosofii, zejména Platónovu
- počátky racionální i empirické vědy
- filosofie se vymanila z područí teologie, církve
- zdůrazňování nezávislosti, svobody, individualismu
- obrat ke zkoumání člověka a tajemství přírody (hermetismus, astrologie a alchymie)

Myslitelé pozdní nominalistické scholastiky prosadili oddělení filosofie od teologie a odmítali spojování řecké filosofie s křesťanstvím.

- **Rozpad středověké jednoty, oslabení papežské i císařské autority a vznik prvních národních států.**
Z ohrožené Konstantinopole přišla do Itálie řada byzantských učenců, kteří přinesli dosud neznámé Platónovy spisy i východní platónskou tradici.
- **Vynález knihtisku (1452)**, který umožnil oproti středověku nesrovnatelně rychlejší šíření myšlenek.
- **Zámořské cesty a objevy** (Kryštof Kolumbus, Vasco da Gama).
- Oživený zájem o zkoumání přírody vedl k **rozvoji matematiky, alchymie, astrologie a astronomie**, která nahradila starší geocentrické představy novým heliocentrismem (Koperník, Kepler, Galilei).
- Zájem panovníků o nové vojenské techniky (dělostřelectví) - vznik **mechaniky jako první aplikované vědy**.

Převratné proměny obrazu světa však zároveň otráslы životními jistotami lidí a vedly k řadě povstání a občanských a náboženských válek.

Evropské myšlení na to reagovalo dvěma hlavními proudy:

- *renesanční humanismus* s hlavním ohniskem v Itálii se spolehl na vlastní schopnosti člověka a opřel se o filosofii, vědu, alchymii a astrologii;
- *reformace* se naopak snažila o očištění a obnovu křesťanství, a to zejména novým zájmem o Bibli, o původní význam křesťanského Zjevení a Vykoupení.

Oba tyto proudy směřovaly ke konfliktu, jemuž se řada humanistů marně snažila předejít a smiřovat (Erasmus Rotterdamský, Jean Bodin).

Rozvoj vědy, která se postupně od filosofie oddělovala a dělila na různá odvětví, podnítil zpětně i filosofii samu, aby se snažila nové vědecké objevy reflektovat. Mezi nejvýznamnější představitele patří kromě Mikuláše Kusánského (rozvoj pojmu nekonečna, rozvrh empirické vědy), Giordana Bruna (nekonečný Vesmír a panteismus) zejména Francis Bacon, který se snažil roztřídit vědy, vymezit je vůči teologii a využít je k praktickým účelům pokroku a ovládnutí přírody člověkem. Přírodu lze však ovládnout jen tak, že člověk bude využívat její zákony, nalezené empirickou vědou. Filosofické založení věd i jejich samostatnost pak dovršil René Descartes.

Mezi nejvýznamnější představitele renesanční filosofie patří:

Mikuláš Kusánský

- rozvoj pojmu nekonečna, rozvrh empirické vědy
- jednota části i celku – všechny protiklady splývají v nekonečném Bohu
- rozum neumožňuje proniknout k absolutnu
- **POUČENÁ NEVĚDOMOST** – vědomí, že nemohu vše pochopit

Mikuláš Koperník – heliocentrický obraz vesmíru

Giordano Bruno - nekonečný vesmír a PANTEISMUS

Francis Bacon - který se snažil roztřídit vědy, vymezit je vůči teologii a využít je k praktickým účelům pokroku a ovládnutí přírody člověkem. Důraz na empirii (zkušenost) a vědu.

Johanes Kepler – matematická formulace zákonů pohybu planet – vše řízeno Harmonií vesmíru

René Descartes - filosofické založení věd, jejich samostatnost, důraz na myšlení, rozum, racionalitu: **Kogito Ergo Sun**

Politické myšlení:

Tomas More – Utopia – lidské poměry lze uspořádat jen odstraněním soukromého vlastnictví

Tomasso Campanella – Sluneční stát – utopie totalitního státu, který ovládá vše, včetně lidí

Niccolo Machiaveli – „Vladař“ – „Účel světi prostředky“

Grotius – zakladatel mezinárodního práva

Thomas Hobbes člověk je egoista, který usiluje o vlastní výhody (existence, zisk, ochrana) – **Leviathan** (uspořádání státu – zaměření na naprostou volnost, egoismus, stát zabezpečuje pouze dodržování práva a ochrany obyvatelstva).

FILOSOFIE REFORMACE

Náboženské hnutí, které se snažilo o nápravu církve a pojetí víry, současně spolu s renesancí vyzdvihuje individualitu. Klade důraz na osobní postoj křesťana, vztah k Bohu, Kristu – samostudium Bible. Základem je návrat k původním pramenům (*ad fontes*). Současně uznávání světského života (zavrhuje mnišství, asketismus, celibát).

Selské bouře (německé země, husitství). Protestantské hnutí – Jednota bratrská, luteránská církev, kalvinisté....

Etapy reformace:

1. Od 12.století – **Wycliff, Hus**
2. 16.století – **Luther, Kalvín**

FILOSOFIE 17.STOLETÍ (BAROKO)

Základem filosofie se stává rozum, racionalita.

Snaha o kategorizaci – přehledné uspořádání věd, jazyka, architektury...

Snaha o vytvoření univerzální vědecké metody zkoumání.

René Descartes (Renatus Cartesius – kartesiánství, kartézská soustava...)

- Všeobecné pochybování – skepse
- Sebejistota myslícího já = **Myslím (pochybuji), tedy jsem.**

Princip verifikace (zjišťování pravdy)

Předmětem našeho vnímání nejsou předměty, nýbrž naše obrazy, dojmy, ideje těchto předmětů.

Jsou to tedy fenomény mysli, poznáváme tedy ideje předmětů.

Dualistický systém – 2 konečné substance:

1. Nemyslící tělesná substance (má vlastnost rozprostraněnosti)
2. Duchovní substance (má vlastnost myšlení)

Baruch Benedikt Spinoza

Monista – substance má samostatnou existenci (rozprostraněnost i myšlení). Tato substanci spolu s přírodou je Bůh (**panteismus**). Bůh tedy není osobní bytost.

Gottfried Wilhelm Leibniz

Matematik, fyzik a současně politik, velvyslanec, poradce řady evropských králů. První prezident Pruské akademie věd.

Monady – jednoduché substance jsou základem. Složené věci vznikají nahromaděním monad. Jsou nedělitelné, bez rozměru. Jsou to duše nemateriální podstaty, body. Vznikly božím stvořením, zničeny mohou být jen božím zásahem. Nekomunikují spolu (jsou unikátem).

Zlo – existuje

1. Metafyzické (konečnost našeho světa)
2. Fyzické (nedokonalost bytostí, tím se nerovnají Bohu)
3. Mravní (nelibost, utrpení, chyby)

FILOSOFIE OSVÍCENSTVÍ

Pokračování trendu nápravy světa především odklonem od náboženství a příklonem k racionalismu (vzdělání).

ANGLIE

John Locke

Empirista (senzualista) – důraz na zkušenost vnitřní (reflexe) i vnější (počítky, vjemy).

Předmětem zkoumání jsou ideje, nikoli ale platónské – je to vše, co je objektem rozumu. Když člověk myslí.

Ideje – jednoduché, složité, všeobecné.

Kvality – prvotné (ve věcech, na nás nezávislé), druhotné (vyvolané v nás – závislé na našem vnímání).

Tabula rasa – nepopsaný list = charakter člověka a jeho skutky jsou dány výchovou.

Svoboda – naše schopnost jednat či nejednat podle toho, jak usoudíme a zvolíme. Základ liberalismu.

George Berkeley

Solipsismus – tělesa, věci jsou jen kombinací našich počtů (vnímání). Celý svět je tedy mou představou, reálně existují jen já sám...

David Hume

Senzualista a agnostik.

Rozum jen skládá, překládá, zvětšuje, zmenšuje materiál, který mu poskytují smysly a zkušenosti.

Vjemy :

- dojmy (to, co slyšíme, vidíme, cítíme...)
- ideje (představy, myšlenky)

Není tedy žádná myšlenka, která by neměla původ v nějakém dojmu. Je tedy jen to, co jsme schopni vnímat.

Základ **pozitivismu**.

FRANCIE

Osvícenství

Filosofie nevytváří nové systémy, slevuje z odbornosti a popularizuje se veřejnosti.

- Kritika církve, náboženského fanatismu, pověr, předsudků
- Důraz na vědu – fakta, zkušenosti (empirismus), tvorba učebnic – encyklopedií, rozvoj přírodních věd experimentálních věd, rozvoj pedagogiky a humanitních věd.
- Státověda – rozdělení moci – 3 složky
- Důraz na civilizační pokrok – kritika konzervatismu

Francois-Marie Voltaire

Kritik církve, křesťanství, Bible.

Zastánce principu tolerance.

Dílo: **Filosofický slovník, Candide aneb optimismus**

Jean Jacque Rousseau

Upřednostňoval cit, emoce, přirozenost proti rozumu a intelektu.

Důraz kladl na morálku, proti vědě staví přírodu (návrat k přirozenému soužití s přírodou).

„Všechno je dobré, jak to vyšlo z rukou Původce světa, všechno se kazí pod rukama lidskýma.“ – Emil neboli výchově.

Je třeba se vrátit k přirozenosti – kritizuje přetvářku. Společenská smlouva – člověk se vzdá části své svobody a očekává od státu, že ji bude hájit spolu se svobodou každého člověka (mravnost a rovnost před zákonem).

Materialisté:

D.Diderot – vydávání Encyklopedie

Jakub a jeho pán, Jeptiška

Holbach – encyklopedista (400 hesel), proticírkevní

D'Alembert - encyklopedista (1000 hesel)

Le Mettrie

Helvetius

NĚMECKO

Osvícenství

Lessing – boj proti náboženské netoleranci, nesnášenlivosti. Důraz na výchovu.

NĚMECKÁ KLASICKÁ FILOSOFIE

Immanuel Kant

(22. dubna 1724 Královec – 12. února 1804 Královec) byl německý filosof, jeden z nejvýznamnějších evropských myslitelů a poslední z představitelů osvícenství. Jeho *Kritikou čistého rozumu* začíná nové pojetí filosofie, zejména v epistemologii (teorii poznání) a v etice. Kant významně ovlivnil pozdější romantické a idealistické filosofy 19. století a novější filosofii vůbec.

Kritické období

Rozumové poznání bez smyslového názoru není obecně možné, vzniká ale otázka, jaké jsou podmínky možnosti takového poznání. Roku 1781 vydává v Rize své stěžejní dílo, **Kritiku čistého rozumu**, kde úkol filosofie vymezuje třemi otázkami:

1. *Co mohu vědět?* - na níž odpovídá jeho teorie poznání (epistemologie);
2. *Co mám činit?* - na níž odpovídá jeho etika
3. *V co mohu doufat?* - na níž by měla odpovědět filosofie náboženství.

Epistemologie

Transcendentální filosofie se nemá zabývat obsahem našeho poznání, povahou poznávaných věcí, nýbrž „podmínkami možnosti“ poznání vůbec. Zatímco praktický čili naivní postoj běžného života pokládá věci za bezprostředně dané, transcendentální filosofie zkoumá, jak je možné, že se nám věci ukazují, a jak se to děje.

Metafyzika

Čistým uvažováním můžeme dospět k soudům, jež naše poznání rozmnožují; Kant je nazývá syntetické soudy a priori. Příkladem může být kategorie příčinnosti (kauzality). Tak jako nemůžeme pozorovat prostor a čas, není nám ani představa příčinnosti dána ve smyslovém vnímání. Pozorujeme dvě události, jak pravidelně následují po sobě, a protože jsme přesvědčeni o příčinných souvislostech světa, chápeme je nutně jako příčinu a následek. Příčinnost, příčina a účinek tedy naši smyslovou zkušenost přesahují a patří do oblasti metafysické.

Rozum je ta část naší mysli, jež z pojmů a soudů vyvozuje závěry. Rozum přirozeně tíhne k dalším a dalším poznáním a touží po poznání toho, co je nepodmíněné a absolutní. Tím se ovšem vydává na cestu spekulace a nutně vytváří tři regulativní ideje:

1. nesmrtelné duše;
2. svobody a
3. nekonečna či Boha.

O těch ovšem nelze dokázat, ani že jsou, ani že nejsou, jako regulativní ideje jsou však přesto nezbytné.

Etika

Kantův význam pro filosofickou etiku je dnes ještě větší než pro teorii poznání. Pokusil se totiž vybudovat racionální etický systém, založený pouze na předpokladech lidské svobody a rovnosti a nezávislý na jakékoli nahodilé zkušenosti. Morálka podle Kanta je buď heteronomní, tj. předepsaná zvenčí někým jiným, anebo autonomní, kterou si svobodný subjekt dává sám. K tomu ovšem potřebuje obecný rozumový princip čili „maximu“, který je zároveň „nutným postulátem praktického rozumu“. Tím je pro Kanta **kategorický imperativ**.

Roku 1785 vydal stručné *Základy metafysiky mravů*, kde nejprve odmítá názor, že by posláním člověka bylo dosahovat blaženosti (hedonismus): kdyby příroda určila člověka k blaženosti, nebyla by jej vybavila rozumem. Jednání člověka se nejčastěji řídí jeho náklonnostmi, čímž se ostatně neliší od jiných živočichů a nezaslouží si za to žádnou chválu. Naopak dobré je jen rozhodování a jednání z povinnosti, což je „nutnost jednání z úcty k zákonu“. Mravní jednání je tedy jednání z povinnosti čili na základě imperativů. Kant odlišuje imperativy hypotetické, zdůvodněné něčím jiným, nějakou potřebou nebo cílem, a imperativ kategorický či nepodmíněný, který je pouze jeden a platí nutně pro každou rozumovou a svobodnou bytost. Opírá se totiž pouze o postuláty svobody a rovnosti,

jež rozumová bytost uznat musí, neboť jinak by se octla sama se sebou ve sporu. Potom Kant formuluje kategorický imperativ takto:

„Jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla na základě tvé vůle stát obecným přírodním zákonem.“

Z toho pak odvodí i druhou formulaci kategorického imperativu:

„Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“

Roku 1788 vyšla *Kritika praktického rozumu*, která myšlenky *Základů* rozvádí šířeji, a ještě roku 1797 *Metafysika mravů*, jež obsahuje hlavně Kantovu filosofii práva; i právo je tedy pro Kanta vlastně součástí mravnosti.

Johann Gottlieb Fichte

Byl to jeden z posledních pokusů o úplný a spekulativně vybudovaný filosofický systém. Byl založen na předpokladu univerzálního Ducha, který člověka přesahuje a přitom se v dějinách vyvíjí. Hlavním tématem tohoto vývoje je svoboda, která se uskutečňuje ve svobodné společnosti.

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling- 1775-1854

Rozvíjí Fichta a Spinozu, rozpracovává teorii totožnosti ducha a přírody, část života spolupracoval s Hegelem, pak směřuje zcela jinam – k filosofii iracionalismu.

Georg Wilhelm Joseph Hegel – 1770 – 1831

Je vyvrcholením NKF, pracuje se složitými abstraktními pojmy, nejslavnější práce: **Fenomenologie ducha**

- Rozpracovává **dialektiku**, cenil si Hérakleita, navazuje na Fichta a Schellinga
- Na rozdíl od zmíněných chápe dialektiku ne pouze jako jednotu protikladů, ale jako vyšší typ logiky
- Přichází s teorií jednoty protikladů a triadického členění vývoje, Hegelova triáda – teze – antiteze – syntéze / příklady.../
- **Vytvořil svůj vlastní systém objektivního idealismu – ten chápe zároveň jako panlogismus a panteismus**
- Podle této koncepce je základem světa nějaký světový duch=rozum, který se vyvíjí podle zákona dvojité negace / triáda /, podle triadického principu se vyvíjí vše, na všech úrovních, ve všech etapách vývoje...
- Vývojový proces ducha:
  - o subjektivní duch – individuální život člověka, nejvíce svázán s přírodou
  - o objektivní duch – společenský život člověka – rodina, občan, vztahy, role
  - o absolutní duch – zde člověk proniká k podstatě světa – umění, náboženství, filozofie

Ludwig Feuerbach -1804-1872

Hegel byl velký filozof, proto vznikly dvě školy – mladohegelovci a starohegelovci, interpretovaly různě Hegelovo učení, Feuerbach byl mladohegelovcem, pak se však stal Hegelovým kritikem. Feuerbach je až poklasickým filozofem. Kromě jiného napsal práci *Podstata křesťanství...základní tezí*, kterou obhajuje, je myšlenka, že člověk stvořil boha, nikoli bůh člověka, bůh je podle něj personifikovanou podstatou člověka, výsledek projekce a zároveň odcizení sebe sama...proto hlásá jako východisko ne lásku k bohu, ale lásku člověka k člověku...jeho teze byly využity a zneužity marxistickými teoriemi jako kritika náboženství.

Podstata člověka není dána jedincem samým, ale vztahem lásky mezi Já a Ty.

19. a 20. STOLETÍ

PREROMANTISMUS A ROMANTISMUS

Přímou reakci proti osvícenskému a pak i Hegelovu racionalismu, ale také proti patosu pokroku a občanské svobody, znamená romantismus. Začíná v Anglii a v Německu jako umělecký styl a vkus v literatuře, ve filosofii navazuje na Herderovu kritiku Kanta a racionalismu, zdůrazňuje význam citu, bolesti, hrdinství a objevuje význam umění, tradic a národní svébytnosti: Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, Friedrich Schlegel. Ve Francii i v Německu ožívuje zájem o starší historii, o historické památky i o staré právo.

IRACIONALISMUS

Reaguje na dobu osvícenců, kde se nekriticky protěžoval rozum – tzv. osvícenský racionalismus. Je také reakcí na pozitivismus, který je přesvědčen, že se ve všem můžeme spolehnout na vědu, pokrok apod. Pochybují o tom, protože podle nich podstata dění je neuchopitelná rozumem, často jde i proti rozumu- místo rozumu se opírají o intuici, vůli / voluntaristé /, instinkty či city. Zdůrazňují lidskou individualitu, a tudíž i subjektivitu.

Mezi nejvýznamnější iracionalisty patří:

- dánský filosof **Soren Kierkegaard**- nejvýznamnější práce *Bud' – anebo, Strach a chvění, Okamžik*
- německý iracionalista **Artur Schopenhauer** – hlavní práce *Svět jako vůle a představa* / u nás na něj navazoval **L. Klíma** / - filosofie pesimismu a nihilismu
- **Friedrich Nietzsche** – německý iracionalista a autor mnoha kritických postojů, zabýval se studiem řeckých dramát, jeho hlavní práce: **Tak pravil Zarathustra**, *Vůle k moci*, *Soumrak bohů* aj. Velká část jeho práce je známá díky jeho aforismům: *Bůh je mrtev! Žij tak, aby sis mohl přát žít znovu!* kategorický imperativ. Po části absolutně kritické vytyčuje Nietzsche nové životní hodnoty, jichž může dosáhnout pouze nadčlověk – a tady začíná nový svět, nový člověk, nový život /jeho učení z vulgarizováno a zneužito nacisty /.

POZITIVISMUS

Zakladatelem je fr.filozof **Aguste Comte** – zakladatel sociologie. Na něj pak ve 20. století navazuje **novopozitivismus**. Vychází z teorie marxismu – základem pro vývoj společnosti je věda a pokrok, Rozdíl je v tom, že marxisté věří v revoluci, pozitivisté v postupné evoluční změny.

Z novopozitivismu ve 20.století potom vycházejí další tři směry – logický pozitivismus, logický empirismus a analytická filozofie.

Základní znaky pro pozitivismus jsou:

- empirismus – veškeré teorie a hypotézy odmítá jako vyspekulované, pokud nejsou ověřeny praxí čili pozorovanou zkušeností, musí je zaznamenat naše smysly.
- scientismus – je bezvýhradná víra ve vědu, především v přírodní vědy. Filosofie má pouze systemizovat výsledky přírodních věd, má být jakousi služkou pro vědy přírodní.

Základní dílo A. Comteho je **Kurz pozitivní filozofie**, základem jeho filosofie je předpoklad, že vývoj všeho prochází třemi stadii: teologické= fiktivní / zahrnuje animismus, polyteismus, monoteismus /, druhé stadium je metafyzické=abstraktní, třetí pozitivní=vědecké. Dále se věnuje sociologii – statika a dynamika...

Zakladatelem pozitivismu v Anglii je **John Stuart Mill** – kromě jiného zakladatel utilitarismu – druh empiristické etiky.

Další angl.. pozitivista je **Herbert Spencer**.

Novopozitivisté: orientují se především na analýzu vědeckého jazyka přírodních věd – John Austin – Angličan - zavádí teorii mluvních aktů, **Ludwig Wittgenstein** – Rakušan – zavádí pojem jazyková hra.

Další: **Bertrand Russell**, Vídeňský kroužek, **Karl R. Popper** aj.

ARTUR SCHOPENHAUER

Představitel iracionalismu, jímž navazoval na Kanta. Svět jako vůle a představa – vše se děje na základě vůle, neboť člověk musí neustále překonávat utrpení (samota, nuda, nouze). Je však věčné.

SÖREN KIERKEGAARD

Dalším prohloubením romantické stránky německého idealismu je protest dánského teologa a filosofa proti nezúčastněnému – a tedy nelidskému - pohledu „z výšky“ domnělého absolutna. Člověk je radikálně osamělý, nucený neustále volit, aniž by toto činil na základě nezvratných faktů. Tím je jeho existence plná nejistoty, úzkosti a rozčarování.

FRIEDRICH NIETZSCHE

Navazuje na Kierkegaardův objev upřímnosti a pravdivosti, která si nesmí nic nahlávat. Ve světě bez Boha je však člověk ze všech stran ohrožen nihilismem, „malým pohodlím“ zbabělců. Nietzsche se zoufale snaží najít něco, co by odolalo drtivé kritice moderní doby, co by člověka zbavilo otroctví a vytvořilo z něj bytost skutečně svobodnou. Nachází to ve vůli k moci, ve výzvě k překonání sebe sama jako „mostu k nadčlověku“. Vůle si žádá, aby vše bylo dovoleno (střet s křesťanstvím).

dala podnět k různým zneužitím, je však dodnes důležitým podnětem skutečně filosofického myšlení.

MARXISMUS

Zakl. je ekonom a sociolog **Karel Marx**, organizátor dělnického hnutí v 19.století. Patřil k mladehegelovcům, od Hegela převzal dialektiku a naplnil ji materialistickým- sociálně-filozofickým učením. Hlavní práce *Kapitál*, základní terminologie – alienace – odcizení, sociální revoluce, antagonismus, dělení tříd podle vztahu k VP. **B. Engels**.

Ve 20.století byla zneužita V.I. Leninem,– ideologie nově vzniklých KS a socialistických zemí, diktatura proletariátu.

V roce 1960 vzniká v Evropě hnutí neomarxismus, je založena tzv. frankfurtská škola – nejvýznamnější představitel Erich Fromm, u nás Egon Bondy /zároveň postava českého undergroundu a přítel B. Hrabala, filozof, prozaik, básník/.

20. STOLETÍ

20.století je pestrá směsí vzájemně se prolínajících a ovlivňujících směrů a škol. V jeho průběhu vznikly či se rozvinuly směry jako filosofie života, filosofie mysli, existencialismus, marxismus, fenomenologie, novotomismus, strukturalismus, poststrukturalismus, postmodernismus a další.

Hlavním znakem celé této etapy je **tzv. filosofický pluralismus**. Vedle sebe existují různá paradigmatata/ velké teorie/ přístupu ke zkoumání světa, každý má svůj vlastní význam, vychází z vlastních předpokladů. Vzájemně si nepřekáží. Postupně se však diferencovaly dvě poměrně samostatné skupiny:

- analytická filosofie – má silnou pozici v anglosaském světě (někdy též „anglosaská filosofie“),
- kontinentální filosofie je považována za tradičnější a vychází zejména z fenomenologie.

EXISTENCIALISMUS

Je to filosofický a umělecký směr, který vznikl po první světové válce v Německu. K rozšíření tohoto směru došlo především díky francouzským představitelům ve čtyřicátých letech 20. století a po druhé světové válce. V 50. a 60. letech se existencialismus stal velice populární i módní filosofií, což často vedlo k zjednodušení a zjemnění myšlenek tohoto směru.

Filosofie tohoto směru se opírá o tzv. *filosofii existence*, čímž navazuje na některé myšlenky F. Nietzscheho, dánského myslitele S. Kierkegaarda, E. Husserla a M. Heideggera. Tento směr, respektive jeho propagátoři, neměli jednotné názory, některé myšlenky si i protiřečí, jiné se vzájemně vylučují, proto lze říci, že v existencialismu lze rozlišit několik základních proudů.

Východiskem je člověk jako jedinec izolovaný od společnosti i dějinného vývoje, člověk bez vazeb, soustředěný na svoje vnitřní ego, plný úzkosti, pocitu nesmyslnosti existence a vědomí nevyhnutelnosti smrti, odcizení a naprosté osamělosti. V takové „nicotě“ se potom člověk pokouší překonat své zoufalství, dobírá se sebepoznání a sebeuskutečnění, volí si svými činy své bytí jako svobodu, protože člověk je takový, jakého sám sebe chce mít a jakým se činí. Jediná jistota tohoto světa je smrt. Svobodu, je něco, k čemu je člověk prakticky donucen (odsouzen), musí stále mezi něčím volit a vybírat.

1. teistický – menšinový, téměř se neprosadil ve Francii,
2. ateistický – tento směr vyznávali nejznámější představitelé, např. A. Camus a J.-P. Sartre.

FENOMENOLOGIE (z řeckého *faínomai*, ukazují se), znamená obecně přesné zkoumání jevů.

Místo zkoumání podstat a skutečností samých se tedy zabývá zkušeností, tím, jak se věci „samy“ člověku ukazují v jeho vlastním vědomí.

Fenomenologie je filosofický směr, založený **Edmundem Husserlem** ve snaze o pevnější a určitější založení filosofie, aby se tak mohla stát také pevným základem pro vědecké zkoumání skutečnosti vůbec. Husserl navázal na Descartovu metodickou pochybnost – o jakékoli vnější zkušenosti mohu pochybovat, jedinou jistotou je toto pochybování samo – a na Kantovu transcendentální filosofii. Ta objevila podmíněnost každého poznání apriorními podmínkami či předpoklady (časem, prostorem apod.). Fenomenologie se snaží tyto podmínky přesněji prozkoumat tím, že si všímá zkušenosti samé – tak jak se člověku sama dává či „zjevuje“ (Jan Patočka). Husserlovu metodu tak můžeme přirovnat k postupu korektora, který nečte kvůli obsahu a smyslu, ale pozorně sleduje, co v textu skutečně vidí. Proto Husserl pokládal za nezbytné předem vyřadit všechny předpoklady, s nimiž k obsahům své zkušenosti běžně přistupujeme – především předpoklad jejich skutečnosti. To je jádro fenomenologické epoché – doslova „zdržení se úsudku“ – dostat se co nejbliže k jejich původnímu zdroji čili fenoménu (jevu).

PRAGMATISMUS – americký filos. směr, který považuje za kritérium pravdivosti prospěšnost či účelovost.

FILOZOFIE ŽIVOTA – **Henri Bergson**, fr. filosof a nositel NC za literaturu – filozofii zužuje na učení, které se zabývá uměním žít.

Další směry:

HERMENEUTIKA, POSTMODERNÍ FILOSOFIE, NOVOTOMISMUS, NOVÁ FILOZOFICKÁ ANTROPOLOGIE, STRUKTURALISMUS

Čeští filosofové :

J.A.Komenský – pansofie, B.Bolzano, A.Smetana, F.Krejčí, L.Klíma, V.Černý, T.G.Masaryk, J.Patočka, K.Kosík, L.Hejdánek, E.Kohák, T.Halík, J.Sokol, V.Bělohradský, M.Petříček.